

Velimir Blažević

**PRELASCI PRAVOSLAVNIH VJERNIKA U KATOLIČKU CRKVVU
U VRIJEME NDH,
S OSOBITIM OSVRTOM NA DOGAĐANJA U BOSANSKOJ KRAJINI**

Uvod

Hrvati i Srbi, osim po nacionalnoj, razlikuju se i po vjerskoj pripadnosti. Hrvati su u velikoj većini pripadnici Katoličke, a Srbi Pravoslavne crkve. Vlasti Nezavisne Države Hrvatske (NDH) su išle za tim da se Srbi, kao nepoželjni u hrvatskoj državi, isele u Srbiju. A ako se to ne bi postiglo, držale su da se vjerska suprotstavljenost može ukloniti prelaskom Srba s pravoslavne na katoličku vjeru i pristupanjem u Katoličku crkvu. U tu svrhu je poglavnik dr. Ante Pavelić 3. svibnja 1941. donio *Zakonsku odredbu o prijelazima s jedne vjere na drugu*. Za te prijelaze, prema navedenoj *Odredbi*, tražilo se, i za valjanost prijelaza bilo potrebno, da stranka koja mijenja vjeru podnese pismenu prijavu upravnoj vlasti kotarske oblasti, odnosno gradskog poglavarstva o svojoj odluci, i da dobije potvrdu o toj prijavi, te da se potom ispune vjerski propisi one priznate vjeroispovijesti na koju stranka prelazi.

A kako su u NDH bile priznate samo katolička, evangelička (protestantska) i muslimanska vjeroispovijest, pravoslavni vjernici i židovi su mogli preći na jednu od njih.

Pored tog Poglavnikovog zakonodavnog akta, Ministarstvo bogoštovlja i nastave je 27. svibnja 1941. donijelo *Upute glede prijelaza s jedne vjere na drugu*. U tim se *Uputama*, uz ostalo, određuje da na uredovne vlasti, tj. na katarsku oblast ili gradsko poglavarstvo, spada samo izdavanje potvrda dotičnoj stranci o njezinoj prijavi vjerozakonskog prijelaza (promjene vjere), a kada će, kako i pod kojim uvjetima ta stranka biti primljena u vjersku pripadnost druge priznate vjeroispovijesti, za koju je najavila svoj prijelaz, spada u brigu dotične stranke.

Ti zakonodavni akti ondašnje hrvatske vlasti su, bez sumnje, bili za svaku osudu, jer su doveli do toga da su se mnogi pravoslavni Srbi, iz straha od progona, pa i za vlastiti život i život svojih obitelji, prijavljivali civilnim vlastima za napuštanje pravoslavne i prihvaćanje katoličke vjere, a vrlo rijetko islama.

Katolička crkva, odnosno biskupi i svećenici, po sili zakona i po naravi stvari, morali su biti uključeni ili uvučeni u provedbu navedene *Zakonske odredbe* i *Uputa*, jer se radilo u primanju u Katoličku crkvu pravoslavni i drugih vjernika koji su to tražili.

Mislim da je važno znati, i pokušat ću u ovom izlaganju odgovoriti na pitanje: Kakav su stav i držanje u tom prijelazu imali Katolička crkva i njezini predstavnici?

I. Optužbe protiv Katoličke crkve

Još u vrijeme 2. svjetskog rata, a pogotovo odmah po njegovu završetku, optuživalo se Katoličku crkvu, najčešće iz propagandističkih protukatoličkih pobuda, a optužuje se još i danas, za sudjelovanje u nasilnom 'prekrštavanju' i 'pokatoličenju' pravoslavni vjernika. Godine 1946. u Zagrebu je objavljena knjiga: *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, koju su redigirali i izdali Joža Horvat i Zdenko Štambuk, a u kojoj se

nalazi i poglavlje naslovljeno: „Uloga katoličkog klera u masovnom prekrštavanju Srba i u raspirivanju bratoubilačke, vjerske i nacionalne mržnje“ (str. 54-123). Viktor Novak je napisao opsežno djelo *Magnum crimen* i objavio ga u Zagrebu 1948. (a godine 1986. je u Beogradu tiskano reprint izdanje), i u njemu jedan dio, od čak 204 stranice (str. 601-804), nosi naslov: „Teror i katoličenje“, u kojem Novak optužuje više katoličkih biskupa i svećenika za 'prekrštavanje' i 'katoličenje' u NDH. /Novakov *Magnum crimen* (lat. naslov, a znači *Veliki zločin*), zbog mnogih krivotvorina u njemu, ispravnije bi bilo nasloviti *Magnum mendacium* (*Velika laž*)/. Te dvije knjige ostale su do danas glavni izvor za dokazivanje prekrštavanja, i to nasilnog, pravoslavnih vjernika Srba od strane Katoličke crkve.

Optužbe o prekrštavanju pravoslavnih vjernika potpuno su besmislene i apsurdne. Prekrštavanja, bilo nasilnog bilo dragovoljnog, nikako nije moglo biti iz jednostavnog razloga što se krštenje jednom podijeljeno i primljeno valjano, bilo u Katoličkoj ili u Pravoslavnoj crkvi, ne može i ne smije ponavljati, ne može se nikoga prekrštavati ili ponovno krstiti. Iz toga jasno proizlazi da je posve krivo i zlonamjerno govoriti o prekrštavanju pravoslavnih vjernika od strane katoličkog klera ili svećenika u vrijeme NDH. Moglo se raditi, i može se govoriti samo o prelasku pravoslavnih vjernika iz Pravoslavne u Katoličku crkvu, ili o prijelazu s jedne vjere na drugu, kako glasi i odgovarajuća zakonska odredba poglavnik Pavelića, od 3. svibnja 1941. A tih prijelaza je u NDH bilo, kako pojedinačnih i pojedinih obitelji, tako i masovnih – čitavih sela. Ono što kod tih prijelaza u najviše slučajeva nije bilo uredu, jest činjenica da do njih nije dolazilo slobodno i iz vlastitog uvjerenja, nego iz straha od terora, pa i za vlastite živote.

Ako je među pripadnicima klera Katoličke crkve bilo pojedinaca, a jest, koji se nisu ponašali u duhu i prema načelima Katoličke crkve, nego sukladno politici ondašnje hrvatske vlasti, ne može se govoriti, niti to izjednačavati sa stavom i držanjem Katoličke crkve na području NDH.

II. Dogmatsko-kanonski stav Katoličke crkve o prihvaćanju i promjeni vjere

Načelni stav Katoličke crkve u NDH u pogledu prelazaka inovjercaca na katoličku vjeru iznesen je u okružnici koju je, vezano uz Pavelićevu *Zakonsku odredbu* i uz *Upute* Ministarstva za bogoštovlje i nastavu o *prijelazima s jedne vjere na drugu*, izdala 15. svibnja 1941. Kancelarija nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu, a koja je upućena svećenicima svih biskupija u NDH. U toj okružnici se kao prvo i temeljno načelo iznosi:

„Pristup u katoličku crkvu može se dopustiti samo onim osobama za koje postoji osvjedočenje, da to žele učiniti iskreno i s uvjerenjem o istinitosti naše svete vjere i o njenoj potrebi za spas duše. Vjera je unutarnja stvar slobodne savjesti te stoga na području vjerskog opredjeljenja treba da budu isključeni svi nečasni motivi“.

Iz ovoga jasno slijedi da nije dopušteno nikoga prisiljavati da napusti svoju i prihvati neku drugu vjeru. Ako je bilo tko, i na bilo koji način prisiljavao pravoslavne vjernike, ili pripadnike bilo koje druge vjere da pređu na katoličku vjeru, radio je suprotno iznesenom načelu i protiv odredbe crkvene vlasti.

Budući da su prijelazi pravoslavnih vjernika na katoličku vjeru djelovanjem ondašnjih civilnih hrvatskih vlasti uzeli velikoga maha, o tom pitanju se raspravljalo na plenarnom zasjedanju Biskupskih konferencija u Zagrebu 17. studenoga 1941., i tada je donesena rezolucija koju je potpisao predsjednik Biskupskih konferencija, nadb. Alojzije Stepinac, i koja je potom razasлана svim

rimokatoličkim i grkokatoličkim župnim uredima. Iz te, veoma opsežne rezolucije, izdvajam samo nekoliko točaka:

„1. Smatra se dogmatskim načelom, da rješidba svih pitanja koja se tiču crkvenog prijelaza grko-istočnjaka na katoličku vjeru, spada isključivo na kompetenciju Katoličke crkvene hijerarhije, koja je jedina ovlaštena po božanskom pravu i po kanonskim odredbama izdavati za te crkvene prijelaze direktive i propisivati im odredbe tako da je mimo crkvenog auktoriteta isključena svaka akcija u tom pogledu.

2. Radi toga nitko osim Katoličke crkvene hijerarhije nema prava postavljati „misionare“, koji bi imali provoditi konversije grko-istočnjaka na katoličku vjeru. Svaki takav „misionar“ mora dobiti misiju i jurisdikciju za svoj duhovni rad od mjesnog ordinarija. Prema tome je protudogmatski i protukanonski, da bez mjesnog ordinarijata – biskupa dobivaju „misionari“ misiju od općinskog povjerenika, bilježnika ili načelnika (oblasnika), od ustaških dužnosnika, od Vjerskog Odsjeka Državnog ravnateljstva za ponovu ili koje druge svjetovne vlasti.

[...].

8. U katoličku crkvu mogu se primati samo oni, koji bez svake sile potpuno slobodnom voljom prelaze iz unutaršnjeg uvjerenja o istinitosti katoličke vjere i koji su u cijelosti udovoljili crkvenim propisima.

Sastavljen je tada i posebni memorandum biskupâ za Poglavnika, poslan 20. studenoga, koji se sastojao od 3 dijela, a prvi je identičan rezoluciji upućenoj 17. studenoga župnim uredima, iz kojega sam upravo citirao nekoliko točaka.

Glede prijelaza pravoslavnih vjernika na katoličku vjeru Jugoslavensko poslanstvo je 9. siječnja 1942. interveniralo kod Svete Stolice. U odgovoru koji je na to dalo Državno tajništvo Svete Stolice 25. siječnja 1942., u svezi s prelaskom pravoslavnih na katoličku vjeru kaže se:

„Prema načelima katoličke nauke obraćenje mora biti plod ne vanjske sile, nego unutrašnjeg osvjedočenja o istinama koje naučava katolička Crkva.

Katolička Crkva zbog toga ne prima u svoje krilo nijednog odrasloga, koji traži da u nju stupi ili se želi u nju povratiti, ako nije potpuno svjestan važnosti i posljedica koraka, što ga želi učiniti.

Dosljedno, **činjenica, da najedanput velik broj hrvatskih pravoslavaca traži, da budu primljeni u krilo katoličke Crkve, nužno veoma zabrinjava hrvatski episkopat**, koji je po naravi stvari pozvan da brani i štiti probitke katolika u Hrvatskoj.

[...].

Sveta Stolica sa svoje strane nije zanemarila naglasiti, da se imadu strogo opsluživati kanonski propisi i upute izdane o tom predmetu“.¹

Iz navedenih dokumenata Biskupskih konferencija NDH i izjave Državnog tajništva Svete Stolice posve je jasno: da se mora poštivati svačija vjerska sloboda i osobno uvjerenje, da se pitanje prijelaza pravoslavnih vjernika na katoličku vjeru uređuje samo božanskim pravom i kanonskim odredbama Crkve, i da se ne smije vršiti nikakva prisila u pogledu napuštanja ili prihvaćanja neke vjere.

III. Neutemeljeno optuživanje pojedinih biskupa i svećenika u NDH

¹ Vidi: **Aleksa Benigar**, *Alojzije Stepinac hrvatski kardinal*, Rim, Ziral, 1974, str. 582.

U dvjema naprijed spomenutim knjigama u više sudskih postupaka vođenih neposredno nakon 2. svjetskog rata protiv katoličkih svećenika optuživalo ih se da su u NDH vršili nasilna prekrštavanja, odnosno poticali pravoslavne na prelazak na katoličku vjeru. Navodim iz Novakove knjige franjevce i dijecezanske svećenike s ovoga područja: fra Velimir (Mile) Ilovača (str. 652), fra Bosiljko Gubo (str. 676-677), vlč. Nikola Bilogrivić (str. 717-719), vlč. Grga Blažević (str. 719), vlč. Branimir Župančić (str. 725), te biskup fra Jozo Garić (str. 686-688). U montiranom procesu protiv zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca, vođenom 1946. godine, jedna od točaka optužbe bila je provođenje nasilnog prekrštavanja pravoslavnih vjernika.

Moram reći da nisam istraživao, i neću govoriti o tome jesu li, i koliko su takve optužbe protiv pojedinih pripadnika klera u Katoličkoj crkvi kod Hrvata utemeljene, i je li netko od službenika i predstavnika Katoličke crkve u NDH na bilo koji način direktno sudjelovao u bilo kakvom, makar moralnom, prisiljavanju pripadnika drugih vjera da svoju vjeru napuste i prijeđu u Katoličku crkvu.

Mene je zanimalo, i ovdje ću ukratko prikazati, kakvo je stvarno bilo držanje nekih katoličkih svećenika – franjevaca provincije Bosne Srebrene u mjestima u kojima je u sjeverozapadnoj Bosni, ili Bosanskoj Krajini, bilo najviše prelazaka pravoslavnih Srba u Katoličku crkvu. Prikazat ću rad nekih franjevaca-svećenika, koji ne samo da nisu nikoga silom prekrštavali, nego su u danim okolnostima i u političkoj situaciji NDH činili što im je bilo moguće, i koliko je bilo moguće, da pravoslavne vjernike zaštite od progona i ubijanja. Na takvo držanje ih je poticala već i njihova savjest i kršćanska ljubav, a kao pripadnike franjevačkog reda, obvezivale su ih i odredbe njihove vrhovne uprave.

Vrijedno je te odredbe ovdje i navesti. Iz Generalne kurije franjevačkog reda u Rimu su 24. srpnja 1941. svim provincijalima hrvatskih franjevačkih provincija poslani na hrvatskom jeziku odgovarajući napatci, odnosno naredbe, među kojima je bila i ova:

/8./ "Franjevci ne smiju imati nikakva udjela u nasilnom i masovnom prevađanju pravoslavnih na katoličku vjeru. Nikakvu pravoslavnu župu ne smiju primiti na upravu, sve da im je i preuzv. gg. mjesni Ordinariji ponude. Naravno, pojedinačni prijelazi na kat. vjeru iz uvjerenja i u punoj slobodi dozvoljeni su i poželjni danas kao i uvijek."²

Generalni ministar franjevačkog reda, Leonardo Maria Bello, uputio je iz Rima 8. rujna 1941. pismo provincijalu provincije Presvetog Otkupitelja, Split, fra Petru Grabiću, uz napomenu da prepisani primjerak toga pisma, koje je bilo na latinskom jeziku, dostavi ostalim provincijalima. U tome se pismu, između ostaloga, franjevcima skreće pozornost i nalaže:

"U progonima i zlostavljanjima inovjeraca, ako bi se događali, neka nemaju nikakva udjela; naprotiv, slijedeći program Reda 'Mir i Dobro', svima, koliko mogu, neka iskazuju kršćansku ljubav, milosrđe i zaštitu".³

² *Upute Mnpg. OO. Provincijalima hrvatskih franjevačkih provincija* sastavio je i u okružnom pismu poslao generalni definator fra Dominik Mandić, hercegovački franjevac, koji je 1939. na generalnom kapitulu u Asizu izabran u vrhovnu upravu franjevačkog reda kao generalni definator za područja i jezike slavensko-madžarski. Objavljene su u ediciji: *Sabrana djela Dr. o. Dominika Mandića*, sv. 12, **Bazilije Pandžić**, *Životopis fra Dominika Mandića*, Ziral, Chicago 1994., str. 82-84.

³ Arhiv franjevačkog provincijalata, Sarajevo, kutija: Generalna kurija.

Da su se svi franjevci, uvijek i na svakom mjestu u NDH, u svemu pridržavali gornjih odredba, to ne mogu tvrditi, ali franjevcima samostanskog područja Petrićevac, od Banje Luke do Bihaća, ne mogu se staviti prigovori u pogledu njihova držanja u pitanju prijelaza pravoslavnih Srba na katoličku vjeru. Naprotiv, u područjima gdje je tih prijelaza bilo najviše, a to su bihaćko-cazinsko i banjolučko, držanje i postupci franjevaca bili su čovjekoljubivi i kršćanski dobrotvorni. Takvo je bilo djelovanje fra Viktora Šakića i fra Bosiljka Ljevara u Bihaću, fra Marijana Jakovljevića u srpskim selima cazinskog kraja, fra Ante Hrvata i fra Drage Prpića u župi Barlovci, i fra Ante Perkovića, gvardijana i župnika na Petrićevcu. Iz prikaza djelovanja tih franjevaca moći će se zaključiti o čemu se stvarno radilo, i vidjeti da u mjestima u kojima su oni djelovali uopće nije bilo nasilnog, niti bilo kakvog prekrštavanja. Radilo se jedino o prijelazu vjernika i krštenika s pravoslavne vjere na katoličku, ili o pristupanju iz Pravoslavne u Katoličku crkvu, ali ni to nije bilo pod prisilom sa strane predstavnika Crkve, nego na izričito traženje i molbe pravoslavnih Srba, s ciljem da ih se zaštiti od terora i da se spase njihovi životi.

IV. Postupanje i djelovanje franjevaca samostanskog petrićevačkog distrikta

Fra Viktor Šakić i fra Bosiljko Ljevar – u Bihaću

Fra Viktor Šakić⁴ je bio župnik u Bihaću od 1937. do 1945. U vrijeme Drugog svjetskog rata iskazao se odvažnim zauzimanjem i dosljednim držanjem u zaštiti srpskog stanovništva. To potvrđuje *Ljetopis župe Bihać*, u kojemu za njega piše da je tijekom čitavoga rata zalazio u pravoslavna sela te tješio, hrabrio i savjetovao narod da nipošto ne napušta svojih ognjišta, jer da će rat prohujati, da će opet nadoći normalna vremena i moći će zadovoljno živjeti na svojim posjedima.⁵

U spomenutom *Ljetopisu* također je zabilježeno kako je fra Viktor sastavio sažet izvještaj o svemu što se u Bihaću dešavalo sa Srbima i Židovima nakon dolaska Ljubomira Kvaternika za velikog župana,⁶ te da je otišao u Zagreb i taj izvještaj predao ministru Andriji Artukoviću, a i usmeno mu prikazao stanje. Artuković je brзом intervencijom kod Poglavnika postigao da je Kvaternik u roku od 24 sata, a bilo je to 11. rujna 1941., smijenjen s položaja i uklonjen iz Bihaća.⁷ O tome fra Viktorovom koraku imamo i svjedočanstvo Milana Vukmanovića, sudionik NOB-e, koji piše: "Župnik Šakić morao je da obavještava

⁴ Fra Viktor je rođen 8. listopada 1905. u selu Prijakovci, od oca Ive i Marije r. Lovrić. Krsno ime mu je bilo Marko, a fra Viktor je redovničko. Nakon završene osnovne škole u Dragočaju, odlazi u Franjevačko sjemenište u Visoko i tu pohađa klasičnu gimnaziju. Stupio je u franjevački red ulaskom u novicijat 14. srpnja 1925., te polaganjem jednostavnih zavjeta godinu dana kasnije. Studij filozofsko-teološki je svršavao u Sarajevu i u Zagrebu. Svečane redovničke zavjete je položio 17. srpnja 1929., a za svećenika je zaređen 23. listopada 1932. Djelujući u dušobrižništvu, bio je najprije kapelan na Petrićevcu (1933.-1934.) i u Bihaću (1934.-1936.), zatim župnik u Ivanjskoj (1936.-1937.), Bihaću (1937.-1945.), Petrićevcu (1945.-1955.), Sasini (1955.-1964.), Bihaću ponovno (1967.-1973.). Bio je u samostanu na Petrićevcu gvardijan (1945.-1955.). Umro je 14. veljače 1990. i sahranjen na «fratarskom groblju» nedaleko od spomenutog samostana.

⁵ Vidi: Rkt. župni ured Bihać, *Ljetopis župe Bihać*, str. 24-25.

⁶ Za župana imenovan početkom lipnja, a u Bihać došao sredinom lipnja 1941.

⁷ Rkt. župni ured Bihać, *Ljetopis župe Bihać*, str. 28. Vidi također: **Bosiljko Ljevar**, *Autobiografski zapisi*, str. 114-115, rukopis se nalazi u arhivu franjevačkog samostana Petrićevac (dalje: AFSP). **Milan Vukmanović**, "Ustaška vlast u Bihaću 1941. godine", u: *Bihać u novijoj historiji*, Banja Luka 1987., t. I., str. 265, bilj. 29.

biskupa fra Jozu Garića, predočavajući mu postojeće stanje i tražeći savjet šta da poduzme u interesu župe i vjernika, a najviše u interesu čovječnosti jer je župan Kvaternik smatran pokretačem zločina protiv Srba i Jevreja, a i terora protiv cjelokupnog stanovništva. Garić mu je odgovorio da lično ništa ne može učiniti, već mu predlaže da otputuje u Zagreb i tamo predoči težinu situacije i izdejstuje Kvaternikovo smjenjivanje [...]. Bez obavještavanja ikoga Šakić je otputovao u Zagreb. Njegova intervencija je uspjela jer se, izgleda, samo tražio povod: kako drugačije objasniti istoga dana donesenu odluku da se Kvaternik smijeni”.⁸

Mnogi pravoslavni Srbi, da bi izbjegli progone i druga nasilja, javljali su se fra Viktoru za prijelaz na katoličku vjeru. I da spasi njihove živote, da ih sačuva od zlostavljanja i šikaniranja, fra Viktor je, kako stoji u spomenutom *Ljetopisu*, potajno dao tiskati i porazdijeliti pravoslavnim vjericima 5.000 uvjerenja kojim je jamčio da su katolici, iako nikada nije nad njima vršio nikakvog formalnog čina prijelaza u Katoličku crkvu.⁹ Fra Bosiljko Ljevar, koji je živio skupa s fra Viktorom i bio očevidac njegovih postupaka, pripovijeda u svojim *Autobiografskim zapisima* kako je fra Viktoru, dok su se događala ubijanja oko Bihaća, došao jedan profesor pravoslavac, da su razgovarali o nedjelima koja se vrše nad narodom, ni krivim ni dužnim, te je saopćio da se sa svojom obitelji dogovorio da pređu u Katoličku crkvu. Fra Viktor je odštampao i dao mu potvrdu u kojoj je stajalo da je on sa svojom obitelji bez prisile prešao u Katoličku crkvu.¹⁰ Kako fra Bosiljko dalje piše, fra Viktor je mnogo takvih potvrda podijelio svijetu, i tako mnoge spasio.¹¹

Vrlo zapaženu ulogu u pomaganju Srbima u Bihaću imao je i već spominjani fra Bosiljko Ljevar,¹² dugogodišnji kateheta, a po potrebi predavač latinskog i francuskog jezika u bihačkoj gimnaziji.

To potvrđuje i sljedeći slučaj, koji se dogodio u lipnju 1941., a kojega fra Bosiljko opisuje u svojim *Autobiografskim zapisima*.¹³ Gospodin Jovanović, trgovac Srbin iz Bosanske Krupe, pozvao je fra Bosiljka da mu dođe, jer ga nužno treba. Dok je na šalteru vadio kartu za vlak, iza njegovih leđa se pojavi policajac i obrati mu se upitom: ”Velečasni, je li kod vas sve u redu?” Fra Bosiljko mu uzvрати: ”Jest, zašto pitaš”. A policajac na to nastavi: ”Jučer je gospodin Kvaternik izdao naređenje da nitko iz grada ne odlazi bez njegove dozvole”, na

⁸ **Milan Vukmanović**, ”Ustaški zločini na području Bihaća u ljeto 1941. godine”, u: *Bihać u novijoj istoriji (1918-1945)*, Banja Luka 1987., t. II., str. 133. O svom odlasku u Zagreb i intervenciji za uklanjanje Kvaternika sa službe fra Viktor je jednom zgodom pričao i meni, piscu ovoga prikaza, a kad sam mu predložio da o tome nešto i napiše, nije to prihvatio.

⁹ Vidi: *Isto*, str. 24.

¹⁰ AFSP, **Bosiljko Ljevar**, *Autobiografski zapisi*, str.

¹¹ Vidi: **Bosiljko Ljevar**, Intervju dan mjesječniku *Svjetlo riječi*, Sarajevo, god. 1988, br. 69 (prosinac), str. 7.

¹² Fra Bosiljko, krsno mu je ime bilo Petar, rođen je 3. lipnja 1896. u Sasini, od oca Mate i majke Marije r. Tomić. Osnovnu školu je završio u Sanskom Mostu, a gimnaziju u Franjevačkom sjemeništu u Visokom. Stupio je u franjevački red ulaskom u novicijat 1912. Jednostavne zavjete je položio 17. srpnja 1913., a svečane 17. srpnja 1916. Filozofiju i teologiju je studirao u Sarajevu, gdje je 30. svibnja 1920. zaređen za svećenika. Kao mladi svećenik dolazi 1921. u Bihać i tu ostaje sve do 1950., a vršio je u tamošnjoj gimnaziji službu katehete ili vjeroučitelja sve do kraja Drugog svjetskog rata, a jedno vrijeme je obavljao i službu ravnatelja gimnazije. U Bihaću je bio i župnik 1945./1946. i 1948. do 1950. Godine 1950. dolazi u samostan na Petrićevac i tu ostaje do zemljotresa 1969., kad odlazi i neko vrijeme boravi u franjevačkom samostanu u Fojnici, potom dolazi u župu Barlovce i tu boravi od 1973. do 1976., kad se vraća u obnovljeni samostan na Petrićevcu, u kojem ostaje do smrti, 1. rujna 1989.

¹³ Taj slučaj spominje i **Milan Vukmanović**, ”Ustaški zločini na području Bihaća u ljeto 1941. godine”, u: *Bihać u novijoj istoriji (1918-1945)*, t. II, str. 134, bilj. 142.

što mu je fra Bosiljko odvratio da njemu ne treba dozvola gospodina Kvaternika i propusnica, jer je svećenik, i da u Krupu ide za svojim poslom. Kad je došao u Krupu u kuću gospodina Jovanovića, ovaj mu u razgovoru iznese svoju poteškoću: "Gospodine fra Bosiljko, mi se bosanski Srbi, kako vidite, nalazimo u bezizlaznom položaju pa da spasimo živote primorani smo potražiti zaštitu baš vas katoličkih svećenika. Čuo sam da se vas dvojica, župnik i vi, zauzimate i zalažete za naš svijet, a i moj Slobodan, bihački đak, mnogo nam je lijepo pričao o vama. Vjerovanje nam je isto i ako su Crkve različite. Sa svojom obitelji dogovorio sam se da pređemo u Katoličku crkvu, i smatram da neću radi toga sagriješiti. Pozvao sam Vas da me posavjetujete". Fra Bosiljko mu je na to odgovorio da je vezan poslom na gimnaziji, i da se ne može miješati u poslove koji na njega ne spadaju, ali je savjetovao što će učiniti. Rekao mu je da Krupa ne potpada pod katoličku župu Bihać, nego pod Bosanski Novi, pa da se u toj stvari obrati na tamošnjeg župnika, vlč. Grgu Blaževića, koji je fra Bosiljkov kolega iz osnovne škole, i sigurno će učiniti, ako ne više, svakako koliko i fra Bosiljko.¹⁴

Fra Bosiljko je zapisao još jednu zgodu koja govori o njegovu odnosu prema nekatolicima. On piše kako je po svršetku rata putovao iz Bihaća u Banja Luku, te kako se u Bosanskom Novom sreo sa svojim bivšim đakom Stjepanom Pavlovićem, koji je u to vrijeme bio sudac u Novom. Stjepan je tom zgodom rekao fra Bosiljku: "Mi smo katolici đaci opazili na Vama da ste prema nama bili puno stroži, nego prema pravoslavcima i muslimanima. Sad sam, međutim, vidio da ste imali pravo. Nas ste smatrali svojim pa nećemo zamjeriti jedni drugima, a prema pravoslavcima i muslimanima bili ste uvijek lijepi i nasmijani. Ali zato nitko nije digao glas protiv Vas, premda ste koji put i strogo govorili".¹⁵

O zauzimanju fra Viktora i fra Bosiljka za Srbe imamo i svjedočanstvo mr. Zdravka Dizdara. On kaže da je ustaškom pokretu u Bihaću pristupio mali broj Hrvata, a da je na to, "pored aktivnosti komunista utjecao i protest bihačkih svećenika fra Viktora Šakića i fra Bosiljka Ljevara kod velikog župana Lj./ubomira/ Kvaternika, u avgustu 1941, protiv proganjanja i klanja srpskog naroda".¹⁶ Fra Bosiljku je 1972. dodijeljen Orden bratstva i jedinstva, te i to na svoj način pokazuje kakvo je bilo njegovo držanje prema pravoslavcima Srbima, kao i prema Židovima i muslimanima u Bihaću tijekom i poslije rata.

Fra Marijan Jakovljević – u Cazinskom kraju

Sredinom mjeseca listopada 1941. došla je u župni ured u Bihać delegacija Srba iz okolice Cazina i molila da k njima dođe jedan katolički svećenik, da ih štiti od nasilja i prijetnji kojima su bili izloženi. Fra Viktor i fra Bosiljko, zbog svojih službi, nisu mogli napustiti Bihać, pa se javio fra Marijan Jakovljević,¹⁷

¹⁴ AFSP, **Bosiljko Ljevar**, *Autobiografski zapisi*, str. 114-116

¹⁵ *Svjetlo riječi*, god. 1988., br., 69 (prosinac), str. 7.

¹⁶ **Zdravko Dizdar**, "Bihaćka partijska organizacija 1941-1945", u: *Bihać u novijoj historiji (1918-1945)*, t. II., str. 19.

¹⁷ Fra Marijan, to mu je redovničko ime, a krsno je Mijo, rođen je u Priječanima, kod Banje Luke, 23. veljače 1880., od oca Jose Jakovljevića i majke Mande r. Ćosić. Osnovnu četverorazrednu školu je pohađao kod trapista opatije 'Marija Zvijezda', u Delibašinom Selu. Kao kandidat za franjevački red, gimnaziju je završio u Gučoj Gori; u franjevački novicijat je stupio 1898., jednostavne redovničke zavjete je položio 16. kolovoza 1899., a svečane 21. rujna 1902. Studij filozofije i teologije je započeo u Kraljevoj Sutjesci 1899., a nastavio i završio u Rimu od 1901. do 1903. U Rimu je 1906. položio i lektorski ispit iz biblike. Zaređen je za svećenika u Banjoj Luci 27. rujna 1903., a nakon toga je kraće vrijeme bio kapelan, te potom u nekoliko

koji je po završetku svoje provincijalske službe u Sarajevu došao 1939. na Petrićevac, a početkom listopada 1941. iz Petrićevca otišao u Bihać za duhovnog pomoćnika. Odmah se spremio i s delegacijom pošao među pravoslavne vjernike, Srbe, u selima cazinskoga kotara.¹⁸

Nakon što se privremeno smjestio u Cazin, poslije nekoliko dana je otišao u Banju Luku te izvijestio biskupa fra Jozu Garića o svom odlasku među pravoslavne Srbe koji su se već u velikom broju, ako ne i svi, bili prijavili hrvatskim vlastima u Bihaću za prijelaz s pravoslavne ili grkoistočne na katoličku vjeru. Biskup je odobrio njegov korak, i izdan mu je 31. listopada 1941. dekret kojim se imenuje i postavlja za privremenog dušobrižnika grkoistočnih prijelaznika u cazinskom kotaru.¹⁹

Fra Marijan je službu na koju je postavljen shvatio ozbiljno i razvio je živu dušobrižničku djelatnost, poučavajući prijelaznike u vjeri, molitvama i crkvenom pjevanju, osobito djecu i mlade, slaveći za njih euharistiju i dijeleći im svete sakramente.²⁰ O ozbiljnosti i težini fra Marijanove dušobrižničke službe govore već i sami podaci o broju onih koji su prešli na katoličku vjeru, a njih je početkom listopada 1942. bilo oko 3.250.²¹

različitih razdoblja vršio službu profesora biblijskih znanosti i hebrejskoga jezika na filozofsko-teološkim učilištima franjevačke provincije Bosne Srebrene: u Gučkoj Gori, Livnu, i Sarajevu (1904.-1912; 1917.-1919; 1923.-1934.). Bio je i rektor Franjevačke teologije u Sarajevu (1923.-1925.). Osobito u vrijeme profesorske službe bavio se i znanstvenim i spisateljskim radom. S hebrejskog jezika je preveo na hrvatski nekoliko mudrosnih knjiga Svetoga pisma Starog zavjeta. Pisao je članke vjerskog i povijesnog sadržaja, te egzegetske prikaze i rasprave s područja biblijskih znanosti i surađivao osobito u publikacijama: *Serafinski perivoj*, *Glasnik sv. Ante*, *Bogoslovska smotra*, i *Franjevački vjesnik*. Objavljena su mu i zasebna djela: *Put spasenja ili treći svjetovni red S. O. Franje Asiškoga* (g. 1911.); *Vojska sv. Ante*, *Antina mladež* (g. 1924.) i *Gdje je istina* (g. 1927.).

Vršio je također pastoralne ili dušobrižničke službe. Osim već spomenute kapelanske, bio je kateheta na višoj djevojačkoj školi u Banjoj Luci (1912.-1917.), te župnik u Bihaću (1919.-1923.), Ivanjskoj (1934.-1936), Petrićevcu (1936.-1937). Obnašao je i različite redovničke službe: bio je predsjednik rezidencije u Sarajevu (1926.-1928.; 1932.-1934.), gvardijan na Petrićevcu (1936.-1937.), te definator (1916.-1919.), kustos (1931.-1934.) i provincijal (1937.-1939.) u franjevačkoj provinciji Bosni Srebrenoj. Vidi: **Marijan Karaula**, *Žrtve i mučenici*, Sarajevo 1999., str. 156-158; **Jurica Šalić**, *Franjevci sjeverozapadne Bosne*, Bihać 2002., str. 53-60.

¹⁸ Fra Bosiljko Ljevar, koji je dobro poznao fra Marijana, i o njemu u svojim *Autobiografskim zapisima* napisao više zanimljivih zgoda, ovako opisuje fra Marijanov odlazak: "Jednog pazarnoga dana ponedjeljka dok smo bili za ručkom, dođe grupa pravoslavnih seljaka iz Cazinskog sreza a iz sela Jezero, Gata i Osredak, uznemireni i prestrašeni, i mole župnika da bi jedan svećenik došao trajno dok je rata i ostao kod njih jer vele da ne bi kakovi neodgovorni upali u naša sela pa nas poubijali". Fra Bosiljko dalje nastavlja, da on, kao kateheta u gimnaziji, ni župnik, a tada je župnik u Bihaću bio fra Viktor Šakić, nisu mogli napuštati svojih službi i odazvati se molbi srpskih seljaka iz okolice Cazina, a radilo se o pravoslavnim vjernicima koji su bili već izjavili nadležnim civilnim vlastima da žele preći na katoličku vjeru. Javio se fra Marijan da će poći s njima, te odmah natovario svoje stvari u kola s kojima su seljaci došli po svećenika, te krenuo s njima put Cazina. Vidi: AFSP, **Bosiljko Ljevar**, *Autobiografski zapisi*, str. 119.

¹⁹ Vidi prijepis dopisa Biskupskog Ordinarijata u Banjoj Luci Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja – Odjel za bogoštovlje, br. 62/42, od 14 siječnja 1942., u: AFSP, spisi fra Marijana Jakovljevića.

²⁰ Vidi dopis Biskupskom Ordinarijatu u Banjoj Luci, od 28. veljače 1942., kopija postoji u: AFSP, spisi fra Marijana Jakovljevića. Fra Marijan opširno opisuje svoje dušobrižničko djelovanje među prelaznicima i u pismu upućenom fra Franji Lipovcu, u Sarajevu, pisano 5. lipnja 1942. Kopija pisma postoji u: AFSP, fra Marijanova dokumentacija.

²¹ Prema iznesenim podacima u dopisu kojega je fra Marijan uputio 24. rujna 1942. Općinskom poglavarstvu u Cazinu, brojno stanje prijelaznika je bilo ovakvo: Cazin s Ostrošcem 64 osobe, Osredak - 693, Vrelo - 594, Gradina - 305, Rujnica - 374, Gata Donja - 480, Gata Mala - 127, Gata Gornja - 248, Johovica i Vidovska - 491. Među prelaznike Osredka, Vrela i Gradine

Iako je fra Marijan imao prvenstveno zadaću da među prijelaznicima na katoličku vjeru vrši svećeničku službu i udovoljava njihovim vjerskim i duhovnim potrebama, glavninu truda i svojih snaga on je ulagao u pomaganje, zaštitu i obranu ljudi od pljački i različitih oblika nasilja, pa i ubojstava, zbog čega su pravoslavni Srbi najviše i tražili katoličkog svećenika, da bude među njima. Fra Marijanu su se obraćali u svakoj svojoj nevolji, a on je bio neumoran i neustrašiv u brizi i zauzimanju za njihovu zaštitu i pomoć u svim potrebama. O tome postoji mnoštvo svjedočanstava i dokaza, bilo da se radi o sačuvanim originalnim, najobičnijim listićima papira običnih ljudi, na kojima su ispisivane njihove potrebe i zamolbe za pomoć, bilo da je riječ o sačuvanim kopijama fra Marijanovih privatnih pisama, ili o kopijama njegovih službenih dopisa crkvenim i ondašnjim državnim vlastima na različitoj razini.²²

Fra Marijan, da bi izmolio za prijelaznike i Srbe zaštitu od nasilja, upućuje 8. veljače 1942. dopis županu Velike županije Krbava i Psat u Bihaću, a tada je, poslije uklanjanja Ljubomira Kvaternika, župan bio Josip Barišić, prethodno župan Velike županije Bilo Gora, sa sjedištem u Bjelovaru. Taj svoj dopis započinje ovako: "Već peti mjesec potpisani sluša jade obraćenika u Cazinskom kotaru, te nema mira ni sna od grozota, kojih se naslušao". Opisuje što je doznao od osoba, čija imena navodi, za koje kaže da im se mora vjerovati, te nabraja zlodjela koja im se čine, i na kraju moli: „Kumim Vas svime najdražim i zaklinjem ljubavlju domovini: pomozite i spasavajte, ako Boga znate! Ne smije se ni časa čekati, inače sve propade, a narod će stradati. [...] Meni srce zamire od jada i brige. Strepim i za njih i za druge. Zato pomagajte, dok je vremena!"²³

O ratnim događanjima na cazinskom području i o teškom stanju prijelaznika fra Marjan je u više navrata izvješćivao Biskupski Ordinarijat u Banjoj Luci. U dopisu od 28. veljače 1942. ovako piše: "Toliki je strah zavladao, da mi ne daju ni časak otići od sebe. Jer, vele, ako vi odete, odmah će napasti i nas popaliti i poubijati."²⁴ A u dopisu od 17. ožujka 1942. piše: "Iako sam nedavno

ubrojene su i izbjeglice koje su se tu sklonile iz Bukovice-Krndije, Marin Mosta, Pištalina i Čeralića. Rođenih i krštenih u Katoličkoj crkvi 1942. g. bilo je 70. Drugi dopis istom Općinskom poglavarstvu upućen je 8. listopada 1942., i prema njemu je u to vrijeme u općini cazinskoj rimokatolika (prijelaznika) – mještana i prebjega – bilo 1.656; u općini Tržac, prije Tržačka Raštela – bilo ih je 1.345; a u bihaćkom kotaru – 375; povrh toga bilo je još 95 djece rođene i krštene u 1941. i 1942., tako da je ukupno rimokatolika (prijelaznika) bilo 3.471. Umrlih je, kako je fra Marijan tada javio, bilo 15, a čak 215 nestalih za napadaja, što je skupa 230. Ako se taj broj oduzme od ukupnog broja 3.471, izlazi da je u svom dušobrižništvu imao 3.241 pravoslavna vjernika prešla na katoličku vjeru. Kopija obaju dopisa se nalaze u: AFSP, spisi fra Marijana Jakovljevića.

²² Fra Marijan je svoje dopise i različite izvještaje upućivao Biskupskom Ordinarijatu u Banjoj Luci. Nakon Drugog svjetskog rata od strane jugoslavenske UDB-e 'pročešljavani' su arhivi osobito Biskupijskih Ordinarijata, pa tako i u Banjoj Luci. Iz njega su, uz mnoge druge, pokupljeni i odneseni svi dokumenti koje je fra Marijan slao Ordinarijatu, kao i svi drugi vezani uopće uz 'prekršatavnje Srba'. Sretna je okolnost da su u fra Marijanovoj ostavštini ostale sačuvane barem kopije ili prijepisi njegovih dopisa crkvenim vlastima i državnim službama NDH. Prema urudžbenim brojevima na sačuvanim kopijama dopisa i različitih potvrda i uvjerenja može se zaključiti da ih je kroz mjesece studeni i prosinac 1941. napisao više od 400, a u godini 1942. više od 2.000. Da nije radio ništa drugo, već i samo sastavljanje i pisanje službenih dopisa, izvještaja, potvrda i sl. pokazuju koliko je to bio velik posao.

²³ Kopija pisma u: AFSP, spisi fra Marijana Jakovljevića.

²⁴ Kopija dopisa, upućenog 28. veljače 1942., u: AFSP, spisi fra Marijana Jakovljevića. Zlodjela četnika, s jedne strane, i u jednom selu, i muslimana, s druge, i u drugim selima, te stradanja nedužnoga naroda prikazao je i u svom pismu od 2. ožujka 1942. fra Franji Lipovcu. U njemu za muslimane kaže: "Navalili bi i na Vrelo, Osredak i Gradinu, da ja ovde ne stanujem i ne pazim.

poslao izvještaj o stanju vjernika obraćenika u ovome kraju, ipak moram ponovno javiti Vašoj Preuzvišenosti: i da znadne s kakvim se neprilikama moram boriti, i da se zauzmete kod Poglavnika za jadnike, inače će svi biti istrijebljeni.“ Iznosi zatim slučajeve nasilja u više sela, pa na kraju kaže: ”Tako je daleko otišlo, da ću morati najedanput u Zagreb do Poglavnika te mu sve ispričati i tražiti, da se jednom stane nakraj ovima nasiljima. U velikoj sam brizi za ove jadne obraćenike. Mene nije strah smrti, ali šta će biti od njih?”²⁵

O napadima na obraćenike, ubijanju i pljačkama pisao je fra Marijan županu župe Krbava i Psat i 8. ožujka 1942. Podsjeća da je prije mjesec dana izvijestio i tražio pomoć i zaštitu obraćenika u cazinskom kotaru, osobito za sela Donju Gatu i Vrelo, da je bilo neke pomoći, ali da se pljačkanje i dalje nastavlja. U tom svom dopisu pita: ”Zar su vlasti zaboravile ljetosnji govor Poglavnika dužnostnicima? Zar se smije nekažnjivo plačkati?”, te na kraju upozorava i najavljuje: ”Gospodine Župane! Ili neka se drži riječ Poglavnikova i vladina obećanja, ili će potpisani biti prisiljen tražiti zaštitu ravno kod Poglavnika”.²⁶ Na taj dopis župan je odgovorio 18. ožujka, i javio fra Marijanu: ”Saobćuje se, da su izdati nalozi kotarskoj oblasti u Cazinu, da spriječi sve čine, koji se mogu obilježiti nasiljem nad mirnim i pokornim prijelaznicima bivšim grko-istočnjacima na području kotara cazinskog i da proti eventualnih nasilnika postupa po zakonu”.²⁷

Fra Marijan je o zlodjelima nad pravoslavnim i srpskim stanovništvom, prijelaznicima na katoličku vjeru, pisao također predstojniku cazinskog kotara 10. ožujka 1942., te u dopisu kaže: ”Potpisani je par puta upozorio oblasti i na pogibelji i na nevolje obraćenika od grkoistočne vjere, koji su prešli na katoličku vjeru. Ti su obraćenici ljetos ljuto stradali, zatim jesenas, pa eto i sada stradaju. [...]. Potpisani je prekjuče upravio ponovni dopis na G. Župana, da se ovi obraćenici zaštite od sjekiraša i plačkaša, te čak dodao: 'Ili neka se drži riječ Poglavnikova i vladina obećanja, ili će potpisani tražiti zaštitu kod samoga Poglavnika'. [...].” Fra Marijan ističe da je na njegovu zamolbu bila dodijeljena jedna vojna jedinica za zaštitu u Osredku, ali da od toga nije bilo velike koristi. Na obraćenike su nasrtali muslimani susjednih sela, pa fra Marijan na kraju moli: ”Gospodine Predstojniče ne dajte, da nas sramote neuki i da bacaju ljagu na muslimanski svijet”.²⁸

O fra Marijanovoj odvažnosti i odlučnosti da zaštiti srpski narod postoji zanimljivo svjedočanstvo u *Ljetopisu župe Bihać*, a i u *Autobiografskim zapisima* fra Bosiljka Ljevara. Jednog jutra, naime, skupio se narod kod škole u Osredku, u kojoj je fra Marijan boravio, jer se pročulo da će iz Cazina doći neka naoružana četa, pa su se bojali da bi mogli popaliti sela a ljude poubijati. Fra Marijan ih je smirivao, a zatim sa seoskim knezom krenuo u pravcu Cazina. Ubrzo su, doista, naišli na četnu naoružanih vojnika koja je dolazila iz Cazina, da spriječi, kako su kazali, upad četnika u ta sela. Fra Marijan ih je uvjerio da četnici nisu zalazili u

Zato govore, da treba mene, predstojnika Potočkoga i neke uglednije muslimane pobiti, jer da mi štitimo komuniste i četnike”. Kopija pisma u: AFSP, fra Marijanova dokumentacija.

²⁵ Kopija dopisa u: AFSP, spisi fra Marijana Jakovljevića.

²⁶ Kopija pisma u: AFSP, spisi fra Marijana Jakovljevića..

²⁷ Kopija pisma u: AFSP, spisi fra Marijana Jakovljevića.

²⁸ Dopis je upućen 10. ožujka 1942., a kopija postoji u: AFSP, spisi fra Marijana Jakovljevića.

sela, niti će zalaziti dok je on tu. Na njegove riječi naoružana četa se vratila natrag u Cazin, a narod, kad je to doznao, razišao se opet svojim kućama.²⁹

Fra Marijan je nastojao pomoći i zaštititi pojedine osobe u njihovim konkretnim nevoljama. Tako se zauzimao kod nadležnih vlasti da budu oslobođeni sumnji ili optužbi, i da se puste na slobodu neki koji su neopravdano stavljeni u zatvor.³⁰ Mnogima koji su, radi sigurnosti i zaštite, osobne i svoje obitelji, od njega to zatražili, izdavao je uvjerenja o njihovoj vjeroispovijesti, čestitosti, poštenju i vjernosti Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.³¹ Sastavljao je i pisao molbe nadležnim kotarskim vlastima da se pojedinim obiteljima ili

²⁹ Prenosim što je zapisano u spomenutom *Ljetopisu*: "Jednog jutra, pričao je fra Marijan, probudi me žamor nekakav ispod prozora. Odgrnem zastor i vidim mnoštvo svijeta iskupilo se pred školom i zabrinuti potihom razgovaraju. Po njihovim licima spazio sam da su zbunjeni i uplašeni. Brzo se umijem, obujem i obučem te izađem pred njih. 'Šta je ljudi, zašto ste uznemireni?' Oni mi odgovore, da su čuli kako će toga jutra doći u njihova sela neka naoružana četa pa će, boje se, popaliti sela a njih poubijati, zato smo se ovdje sjatili da nas, ako možeš, obraniš. Ja sam ih najprije utješio i osokolio da se ne boje i ne strahuju, a onda sam za svaku sigurnost pozvao jednoga vremešnog čovjeka, negdašnjeg seoskog kneza iz Osredka da idemo pred tu četetu. Knez je kasnije pričao, da je protrnuo od straha kad sam ga pozvao.

Dalje nastavlja fra Marijan, krenuli smo put Cazina. Knez je neko vrijeme koracao uporedo sa mnom. Ja sam počeo pripaljavati cigaretu a on počeo zaostajati. Velim mu: 'Naprijed kneže! Naprijed! Ne boj se!' on se primaknu i upari sa mnom neko vrijeme a onda opet zaostade. Časak potom reče mi: 'Eno ih fra Marijane iza one okuke!' Dok je knez zaostajao ja sam išao prema njima, a oni, čitava četa, prema meni. Kad su bili dva tri koraka preda mnom, podignem desnu ruku i uzviknem : 'Stoj!' Oni odmah stadoše. Ja nastavim: 'Kuda momci?' Jedan iz čete odvratil: 'Čuli smo da u ta sela dolaze, ako već nijesu došli četnici, pa idemo da ih suzbijemo'. Ponovno dignem ruku uvis i pokazujući prema Cazinu uzviknem ljutito: 'Natrag, u Cazinu se znade da sam ja ovdje u ovim selima, jer sam se prijavio kod vlasti i dok sam ja ovdje, nikakvi četnici niti su ovamo dolazili niti će dolaziti'. Jedan iz čete javi se: 'Ako je tako, gospodine, kako vi tvrdite, onda zbilja četo, nema smisla da dalje idemo i vrata se. Oni u Cazin a mi školi, saopćim svijetu šta smo postigli. Narod raspoložen i radostan razide se kućama". Rkt. župni ured Bihać, *Ljetopis župe Bihać*, str. 38-39. Vidi također: AFSP, **Bosiljko Ljevar**, *Autobiografski zapisi*, str. 119-120.

³⁰ - Intervenirao je kod Mihajla Kadića, predstojnika u Cazinu, za Iliju Vukovića, sina Luke, iz Osredka, kojeg je poštarica iz Raštela prijavila da je bio, i da ga je ona vidjela u Raštelima, selu pod četničkom vlašću. Fra Marijan za Iliju piše: "Svi svjedoče, da je on čestit i da nije moguće, što mu se pripisuje, već da je to pometnja i zamjena o napadima na neke kuće, na ljude koji rade na njivi, i o pljački u Donjoj Gati. [...] Molim da se stvar ispita i pozovu svjedoci iz Osredka i Vrela, da on nevin ne bi stradao. Branko Vojnović zna za sve koji su ga toga dana vidjali". Kopija potvrde izdane 1. ožujka 1942. u: AFSP, spisi fra Marijana Jakovljevića.

- Napisao je i dao uvjerenje da Dušan Cimeša, pok. Miće, nije iz Donje Gate pobjegao među četnike ili partizane, nego da je, bojeći se za svoj život od napadača, došao u Osredak svojoj sestri Milki Grbić, i da pošteno živi u Osredku. U Dušanovoj kući u Donjoj Gati žene su iskopale rov da u njega sakriju robu od pljačkaša, koji su se često zalijetali u to selo i odnosili sve, a bile su optužene da je rov za četnike i partizane. "Nije rov iskopan", piše fra Marijan, "da se kriju neprijatelji države, nego radi nevolje, koja ih uvijek snalazi". Kopija uvjerenja napisanog 4. svibnja 1942. u: AFSP, spisi fra Marijana Jakovljevića.

- Jovana Čavića, pok. Cvije, tužili su da se napio i da je putem u kolima, vraćajući se kući, pjevao ružnu pjesmu protiv Poglavnika, zbog čega je dospio u zatvor. U dopisu Kotarskoj oblasti u Cazinu fra Marijan piše kako su ljudi iz Osredka potvrdili da nije istina da je pjevao protiv Poglavnika, a sam fra Marijan za Jovana svjedoči da je pošten čovjek i miran, da se ne običaje napijati, ali da ga je toga puta prevarilo, te je, na kraju, zamolio: "Podpisani dakle dušobrižnik usudjuje se smjerno zamoliti sl. naslov, da pusti Jovana iz zatvora. Istina, i što se napio, pravo je da bude kažnjen, ali će mu biti dosta što je već preturio". Kopija dopisa Kotarskoj oblasti u Cazinu, od 17. svibnja 1942., nalazi se u: AFSP, spisi fra Marijana Jakovljevića.

³¹ Tako je svjedočio: 'da je (su) rimokatoličke vjere', 'da prema uredbi vlade N. D. H. stoji (stoje) pod potpunom zaštitom i uživa (uživaju) potpunu zakonsku slobodu'; 'pošten je i čestit, pa ga ovaj ured najsrdačnije preporuča'; 'potpuno je pouzdan, čestit i vjerman N. D. H.'. Dosta je kopija takvih uvjerenja u: AFSP, spisi fra Marijana Jakovljevića.

vlasnicima vrate njihova oteta i opljačkana dobra. Napisao je i dao mnogo preporuka da se stradalnicima i siromašnima materijalno pomogne. Takvih zamolbi i preporuka za pomoć fra Marijan je u kratkom vremenu, najviše od 16. do 20. lipnja 1942., napisao i izdao više od stotinu.³²

Znalo se za fra Marijanove intervencije u korist prijelaznika Srba, pa su ga oni na čije se postupke on žalio optuživali da štiti četnike i partizane, i prijetili da ga treba ubiti.³³

Fra Marijan je u cazinskom kraju za srpske prijelaznike na katoličku vjeru, da ih zaštiti od pljački, a još više da sačuva njihove živote, činio što je god mogao i gdje god je trebalo. Zato su oni imali u njega veliko povjerenje, prihvatili ga i zavoljeli. Vlč. Nikola Tojčić, koji je ležao s fra Marijanom u istoj bolničkoj sobi, pišući o njegovim posljednjim časovima i smrti u banjolučkoj bolnici, navodi kako mu je fra Marijan pripovjedio da su partizani jednom zgodom doveli sa sobom u Osredak nekog pravoslavnog svećenika, te da je on otvoreno kazao sakupljenim prijelaznicima: "Evo vam pravoslavnog svećenika! Birajte slobodno: ili ćete ostati, što ste sada, katolici, ili ćete preći k njemu!", a da su prijelaznici na to fra Marijanu odgovorili: "Mi imamo popa! – Ne ćemo njega! Ti si naš i otac i majka!"³⁴

Mislim da se može držati istinitim ovo što je vlč. Nikola Tojčić zabilježio, da je čuo od fra Marijana. Dosljedno tome, tendenciozno je iskrivljivanje stvarnosti ono što su, kao svoja sjećanja, iznijeli kasnije srbijanski akademik Pavle Savić i pravoslavni svećenik – raspop Vlado Zečević, koji je u početku oružanih borbi u Srbiji pristupio četnicima, ali ih ubrzo napustio te prešao partizanima.³⁵ Njihovo kazivanje se razlikuju od fra Marijanovog, ali i međusobno. Vlado Zečević je spomenuti događaj jednom zgodom ovako opisao: "Prilikom razgovora sa jednim

³² Kada mu se Stoja Cimeša, žena Dušana (spomenut malo prije), iz Donje Gate, potužila da je patrola u civilu pretražila kuću i opljačkala je, navodeći što je sve odneseno, izvijestio je o tome pismeno Kotarsku oblast u Cazinu. A na kraju dodao: "Da patrole pretražuju kuće, i neka; ali da one, koje moraju red držati, proti pljačkaše se boriti, same pljačkaju: staje pamet. Podpisani ured moli, da se stvar izvidi i krivci potjeraju". Kopija pisma od 1. svibnja 1942., u: AFSP, spisi fra Marijana Jakovljevića.

Mnogo kopija preporuka i zamolbi nalazi se u: AFSP, spisi fra Marijana Jakovljevića. Navodim samo neke primjere, da se pokaže na koji način se zauzimao za pomoć nevoljnima, ne navodeći njihovih imena i prezimena: "Potreba dakle velika, pa ide, da joj se pomogne. [...] Preporuča se najtoplije"; "Vrijedni su svake preporuke i pomoći"; "Ova je obitelj sasvim stradala, te se prebija po tuđim pragovima. Zato ju podpisani ured najtoplije preporuča svima vlastima N. D. D., da ju pomognu"; "Umoljava se sl. naslov, da joj pomogne na koji način, da mogne djecu prehranjivati"; "Vrijedan svake preporuke, pa se podpisani nada, da će mu vlasti ići na ruku"; "Starica spala pod stare dane na sirotinjske grane, pa vapi za pomoć. Ovaj ured srdačno preporučuje, da joj oblast pomogne"; "Podpisani toplo preporuča jadnicu, koja je i boležljiva, da joj se izađe na ruku i na koji god način pomogne da dođe do svoga i da ne umire s djecom od glada".

³³ O tim prijetnjama fra Marijan piše 28. travnja 1942. fra Borisu Ilovači: "Po glasinama mogao bih u brzo i mučenik postati. Prijete da me treba ubiti. Bio bih sretan, da poginem za povjereno stado. Prolazio sam između četnika i partizana i njihovih straža, no ne samo da mi nijesu ništa učinili, nego su mi i čast iskazali. Od druge strane dolaze prijetnje. Neka me slobodno ubiju, samo neka poštede izpaćeni narod, za koji se svaki dan zalažem, te sam i vojsku dobio, da nas štiti". Kopija pisma u: AFSP, fra Marijanova dokumentacija. A u pismu fra Franji Lipovcu, od 25./28. srpnja 1942., u pogledu svoga zauzimanja za prijelaznike, piše: "Ovaj moj mali i sitni rad trn je u oku nekih, te stalno doznajem, da mi se prijeti i da me treba ubiti, jer da štitim partizane. Ja štitim obraćenike i sirotinju od plačkaša, pa ako /je/ Božja, da za njih poginem: hvala mu!" Kopija pisma također u: AFSP, spisi fra Marijana Jakovljevića.

³⁴ *Katolički tjednik*, Sarajevo, br. 38., 26. rujna 1943.

³⁵ Vidi: **Đoko Slijepčević**, *Historija Srpske pravoslavne crkve*, Beograd 2002., 3. knj., str. 138-139.

katoličkim sveštenikom, iznenadilo me je kad mi je, odnosno kako mi je, ispričao da su oni preveli pravoslavne u katoličku veru, ali, kako on reče: 'oni nikako neće da nam priđu, pa neka se vrate vama pravoslavicima, a mlade ostavite nama!' Izgleda da je ovaj sveštenik shvatio da sam došao da se pogađamo, ali sam mu dosta oštro rekao: 'Stariji, kao punoletni, sami će se odlučiti, ali omladina neće pripasti ni katolicima ni pravoslavcima, ni muslimanima, već će se ona svrstati u napredni omladinski pokret'.³⁶ A Pavle Savić isti događaj prikazuje na ovaj način: "Jednom sam išao sa Vladom Zečevićem u Cazin. Sa toga puta jedan detalj mi se naročito zadržao u sećanju. Na putu smo se susreli sa nekim fra Marijanom koji je ostavio na mene utisak pravog verskog fanatika. Susret je bio vrlo kratak i dramatičan. Vlada ga je upitao zašto su terorizovali ljude i na njih vršili presiju da prelaze u katoličku veru. Fra Marijan mu je odgovorio da su oni imali vlast u rukama, i da su to svesno radili, a pošto je sada imamo mi, možemo ih vratiti u raniju veru. Na to mu je drug Vlado ljutito odgovorio: 'Naša vlast nije za to da nameće ljudima veru nego da im obezbedi slobodu veroispovesti i slobodu opredeljenja, i da ih zaštiti od nasilja kakvom su bili izloženi'.³⁷ Takvo razilaženje Vlade Zečevića i Pavla Savića u prikazivanju istoga događaja kojemu su zajedno prisustvovali, a jedan u njemu bio i aktivan suučesnik, dovoljno ukazuje na njihovu istinoljubivost, pa prema tome i koliko se obadvojici može vjerovati u prikazivanju navedenog događaja.

Ako se zna kako je fra Marijan stvarno djelovao i što je sve poduzima i činio za Srbe koji su iz straha prihvatili katoličku vjeru, a iznio sam samo jedan mali dio toga, može se kratko reći: da je vrijedno divljenja s koliko se energije, odlučnosti, ustrajnosti, pa i hrabrosti, zauzimao za čovjeka koji je u nevolji, koji stradava i trpi.

Ali toliki napor, kao i psihička napetost i brojne stresne situacije u kojima se u različitim prigodama našao, morali su se odraziti na njegovo zdravstveno stanje, i ubrzati kraj njegova života, koji je nenadano i došao. I posljednje što je fra Marijan poduzeo za ugroženi narod, pravoslavne prijelaznike u Katoličku crkvu, bila je intervencija kod najviše vlasti NDH u Zagrebu, koju je on, kako smo naprijed vidjeli, nekoliko puta u svojim službenim dopisima i najavljivao. Prema pisanju fra Dane Briševca fra Borisu Ilovači, tajniku biskupa Mišića u Mostaru, fra Marijan je početkom ožujka 1943. došao u samostan na Petrićevac. Izgledao je iscrpljen, mršav i vrlo slab. Odatle je 2-3 dana kasnije pošao u Zagreb, da kod najviših državnih vlasti intervenira za svoje vjernike – prijelaznike na katoličku vjeru. Iz Zagreba se na Petrićevac vratio poslije 3-4 dana, u nedjelju 7. ožujka, da bi, shrvan bolešću, nekoliko dana kasnije bio smješten u državnu bolnicu u Banjoj Luci, u kojoj je 16. ožujka 1943. i umro.³⁸

Zbog toga što je pitanje prelaska pravoslavaca na katoličku vjeru, odnosno 'prekrštavanja' ili 'katoličenja' pravoslavni vjernika samo po sebi veoma složeno, a i držanje u toj stvari nekih pojedinaca unutar Katoličke crkve u NDH bilo možda problematično,³⁹ netko bi mogao i fra Marijanovo djelovanje označiti

³⁶ **Vlado Zečević**, "Poverenje naroda", u: *Bihaćka Republika* (Zbornik članaka), Beograd, 1965., knjiga I., str. 229.

³⁷ **Pavle Savić**, "Mirnodopski život u Bihaću omela je ofanziva", u: *Bihaćka republika*, knjiga I., str. 253.

³⁸ Vidi: **Jurica Šalić**, *n. d.*, str. 59-60.

³⁹ Ne znam koliko se mogu smatrati istinitim i utemeljenim optužbe koje su iznesene u nekim publikacijama iz vremena neposredno nakon završetka Drugog rata. Vidi: **Viktor Novak**, *Magnum crimen*, Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj, Zagreb 1948., osobito str. 525-597;

kao kleronacističko i klerofašističko, kao što su to na svoj način učinili Vlado Zečević i Pavle Savić. Ali srpski narod u cazinskom kraju, za koji se fra Marijan toliko zauzimao i žrtvovao, nije mislio tako. O tome postoji vrlo rječitо svjedočanstvo, zabilježeno u *Kronici župe Bihać*, a o kojemu piše u svojim *Autobiografskim zapisima* i fra Bosiljka Ljevara. Naime, po svršetku rata došao je u župni ured u Bihać dr. Groznik, Slovenac, advokat u Cazinu, te pričao kako se poslije fra Marijanove smrti susreo sa seoskim knezom iz Osredka, sela u kojem je fra Marijan boravio i djelovao. U razgovoru između dr. Groznika i kneza bilo je riječi i o fra Marijanu. Na pitanje dr. Groznika: "Kneže, eto ti si dobro poznavao pokojnoga fra Marijana, s njim si se sigurno često sastajao i razgovarao o nevoljama ovoga rata, pa što bi mi mogao reći o fra Marijanu kao čovjeku i svećeniku?" Knez je odgovorio: "Dragi doktore, mislim da sam fra Marijana dobro poznavao i mogu reći da je bio Božji čovjek. On je dobro znao komu služi i tko mu je Gospodar. Tjerao je samo Božju politiku".⁴⁰ Veće priznanje fra Marijanu i pozitivniju ili bolju ocjena za njegovo svećeničko i dobrotvorno djelovanje nisu se mogli izreći, a izrekao ih je Srbin.

O fra Marijanovu odlasku među pravoslavne Srbe i o njegovu djelovanju među prijelaznicima na katoličku vjeru u selima cazinskog kraja govorio sam opširnije budući da se radilo o najmasovnijem prijelazu pravoslavnih vjernika na katoličku vjeru u Bosni, a istovremeno i o velikim stradanjima tih prijelaznika.

Fra Anto Hrvat i fra Drago Prpić – u Barlovcima

Od 1929. do sredine 1942. u Barlovcima je bio župnik fra Anto Hrvat,⁴¹ a sljedeće tri godine fra Drago Prpić.⁴² Nema nigdje ništa zapisano o konkretnim djelima i postupcima te dvojice svećenika franjevacа prema Srbima i njihovu prelasku na katoličku vjeru, nego samo šturi podatak za fra Antu: da je spašavao župljane i susjedne pravoslavce od progona i pogroma,⁴³ a za fra Dragu: da se tijekom rata zauzimao za susjedne pravoslavce u barlovačkoj župi.⁴⁴

U župi Barlovci je također bilo prijelaza pravoslavnih na katoličku vjeru. Radilo se, zapravo, o izdavanju potvrda o prelascima u drugoj polovici 1941. i tijekom 1942. godine. U 1942. godini u župnu Maticu krštenih su upisana, kao krštena, 63 novorođenčeta pravoslavnih roditelja, iz selâ Dragočaj, Prijakovci i Ramići. Roditelji te djece prethodno su sigurno bili uvedeni među prijelaznike na katoličku vjeru, inače im se ni djeca ne bi krstila u Katoličkoj crkvi. Vjerojatno je

Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera (pir. **Joža Horvat i Zdenko Štambuk**) Zagreb, 1946., str. 39-410.

⁴⁰ *Kronika župe Bihać*, str. 40 - Župni ured Bihać. Vidi također: AFSP, **Bosiljko Ljevar**, *Autobiografski zapisi*, str. 121.

⁴¹ Rođen je 11. studenoga 1888. u Staroj Rijeci, od oca Ive i majke Marije r. Bujadilović. Krsno ime mu je bilo Franjo. U franjevački red je stupio ulaskom u novicijat 14. srpnja 1909., dok je jednostavne zavjete položio godinu dana kasnije, o svečane 20. srpnja 1913. Za svećenika je zaređen 3. kolovoza 1913. Nakon toga je vršio službe kapelana na Petrićevcu, u Bihaću, na Plehanu, u Koraću, Sanskom Mostu, Sokolinama, Šimićima, Barlovcima i u Ivanjskoj. Bio je gvardijan na Petrićevcu od 1942. do 1945. Umro je u Barlovcima 9. ožujka 1967.

⁴² Rodio se u Krivom Putu, kraj Senja, 20. lipnja 1906. Gimnaziju je pohađao u Senju i Ogulinu, a završio u Dječjačkom sjemeništu u Visokom. U franjevački red je stupio ulaskom u novicijat 29. lipnja 1927. Jednostavne zavjete je položio 30. lipnja 1928., svečane 30. lipnja 1931., a za svećenika je zaređen 29. lipnja 1934. Bio je kapelan u jajcu, Zenici i na Petrićevcu, a župnik u Žitačama, Ivanjskoj, Vitezu, Barlovcima i Sasini. Umro je u bolnici Sanskom Mostu 29. prosinca 1953.

⁴³ **Jurica Šalić**, *n. d.*, str. 171-172.

⁴⁴ **Jurica Šalić**, *n. d.*, str. 133.

bilo i drugih pravoslavnih vjernika iz navedenih sela koji su se prijavili za prijelaz na katoličku vjeru, ali o tome preciznih podataka nemamo. Međutim, bez obzira koliko ih je bilo, sigurno se ni u njihovu slučaju nije radilo ni o kakvom prekrštavanju, pa ni pokatoličavanju, nego su i fra Anto Hrvat i fra Drago Prpić pravoslavce, koji su im dolazili, prihvaćali i upisivali kao prijelaznike u Katoličku crkvu, i o tome im izdavali odgovarajuće potvrde samo da ih se zaštiti od progona i drugih nasilja, pa i smrti. Osobno sam čuo kako se priča da su se pravoslavni Srbi jednom zgodom skupili u crkveno dvorište u Barlovcima i župniku fra Dragi Prpiću iznijeli svoj strah od nasilja i pogroma. On ih je hrabrio neka se ne boje, i da im se neće ništa zlo dogoditi, odnosno da im se to može dogoditi samo 'preko njega mrtva'.

Koliko mi je poznato, nitko od Srba nije u navedenim selima barlovačke župe ubijen kod svoje kuće radi toga što je bio Srbin i pravoslavne vjere. Možda je to zasluga i fra Ante Hrvata i fra Drage Prpića. Stoga je bezočna neistina i lažna tvrdnja koju je iznio dr. Zdravko Antonjić, da je u mjesecu lipnju 1941. u selu Ramići izvršen masovni pokolj na zvjerski način, i da je tom zgodom ubijeno na mučki način preko 100 Srba.⁴⁵

Osobno sam poznao između godine 1950. i 1955. u Ramićima više Srba pravoslavaca, prezimenom Savića i Tadića, koji su se odnosili vrlo prijateljski prema tadašnjem župniku fra Vladi Ljevaru, a mislim da toga ne bi bilo da nisu osjetili na sebi dobrotu ranijih župnika u Barlovcima. Uvjerenja sam da je upravo prisjećanje na dobrotvorno držanje prema Srbima i pravoslavcima fra Ante i fra Drage u vrijeme Drugog svjetskog rata imalo utjecaja da za nedavnog ratnog bjesnila nije srušena, poput nekih drugih, i barlovačka župna crkva.

Fra Anto Perković – u župi i samostanu Petrićevac

U Urudžbenom zapisniku župe Petrićevac ima uvedenih u 1941. godini 20-ak odluka kotarske oblasti u Banjoj Luci, te dopuštenja Biskupskog Ordinarijata o prelasku pojedinaca ili cijelih obitelji s pravoslavne na katoličku vjeru. U godini 1942. ima upisanih takvih slučajeva oko 170. A iz sačuvanog *Spiska prijelaznika*,⁴⁶ vidi se da ih je bilo više stotina, oko 450, bilo da se radilo o pojedinim osobama ili o višečlanim obiteljima. Dobar dio njih je bio iz Banje Luke, ali su se za prijelaz na katoličku vjeru javljali u župu Petrićevac, u kojoj je tada župnik, a i gvardijan, bio fra Anto Perković.⁴⁷ Velik broj prijavljenih za prelazak u kratkom vremenu može se tumačiti jedino strahom prouzrokovanim zločinom koji je 7. veljače 1942. izvršen nad Srbima u Drakuliću, Motikama i Šargovcu. To potvrđuje i fra Anto u svom pismu od 11. listopada 1973. fra Anđelu Kajiću, u kojem iznosi neka sjećanja na spomenuti zločin, te govori kako su mu nakon toga dolazili brojni banjolučki Srbi i tražili da prijeđu u Katoličku crkvu. Navodi da mu je većina njih govorila: "Oče, ja ne bih prešao, ali moram da

⁴⁵ **Zdravko Antonjić**, *Dokumenta o genocidu nad Srbima u Bosni i Hercegovini od aprila do avgusta 1941*, Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske, Banja Luka – Srpsko Sarajevo, 2001., str. 129.

⁴⁶ Nalazi se u arhivu franjevačkog samostana Petrićevac.

⁴⁷ Rođen je 27. srpnja 1901. u Vržeralima, župa Podhum, kod Livna, od oca Blaža i majke Marije r. Kuliš. Stupio je u franjevački red 1919., jednostavne zavjete položio 16. srpnja 1920., a svećane 19. srpnja 1923. Za svećenika je zaređen 3. lipnja 1928. Umro je u Livnu 2. studenoga 1982.

spasim život svoj i svoje obitelji”.⁴⁸ A primani su u Katoličku crkvu jer im se željelo pomoći i zaštititi od novih zločina. Da je upravo to bio motiv zbog kojega je udovoljavano njihovim molbama, potvrđuje sam fra Anto u spomenutom svom pismu, kad kaže: ”Tada sam odlučio, da svima ovim izdam potvrdu da su prešli u katoličku Crkvu premda nisu. Usrdno sam svakoga zamolio, da to ni Njemcima ni hrvatskim vlastima nikako ne odaju. Znam šta bi mi bilo, da me je samo jedan izdao. [...] Svi su poštteni bili pa se to nije dogodilo [...]”.⁴⁹

Fra Anto otkriva još jednu važnu zanimljivost – kakav je, naime, stav u tom pogledu zauzimao biskup banjolučki, fra Jozo Garić. On je ubrzo nakon navedenog zločina nad Srbima pozvao fra Antu na razgovor. Veoma ljut, kazao je: ”To nije lijepo, nije pošteno [...]. Najveća je ludost nevine ubijati, a posebno žene i djecu”. Da li istom zgodom, ili nešto kasnije, ne zna se, fra Anto je s biskupom razgovarao o brojnim prijavama pravoslavnih Srba za prelazak u Katoličku crkvu, te mu je biskup u svezi s tim rekao: ”Vidim da ti Banjalučani rado dolaze za prijelaz u Katoličku Crkvu. Ovim ti dajem generalnu dozvolu i ovlaštenje za sve prijelaznike, koji kod tebe zatraže prijelaz. Čini kako znaš da je najbolje. Spasavaj, sinko, samo glave”.⁵⁰

Iz tih nekoliko navedenih podataka vidi se da i ulogu fra Ante Perkovića na Petrićevcu u pogledu prelazaka pravoslavnih na katoličku vjeru treba promatrati kao sudjelovanje u spašavanju Srba, a nikako ne kao vršenje prisile i 'zločina' nad pravoslavnim Srbima.

Poput spomenutih franjevacu ponašao se i dijecezanski svećenik vlč. Grga Blažević. Po navodima pravoslavnih pisanih izvora, a suprotno optužbi Viktora Novaka, vlč. Grga Blažević, župnik u Bosanskom Novom, čije prezime on pogrešno navodi (Knežević!), ne samo da nije vršio nasilno pokatoličavanje, niti provodio katoličku propagandu, već je mnogim Srbima i živote spašavao. Prema zapisničkoj izjavi prof. Svetozara Dušanića, danoj Svetom arhijerejskom sinodu u Beogradu 22. studenoga 1942.: „On je cijele grupe Srba seljaka koje su ustaše vodili na stradanje spasavao od smrti, tvrdeći za njih da su katolici. Na primjedbe ustaša da su to Srbi iz obližnjih sela, on je odgovarao: 'To su bili Srbi, ali sam ih pokrstio'. Zatim bi oslobođene seljake puštao njihovim kućama“ (Srpska pravoslavna eparhija banjalučka 1900-2000, *Šematizam*, Banja Luka 2000., str. 92-93, bilj. 30)

Zaključak

Ovim sam prikazom pokušao baciti malo više svjetla na stajalište, držanje i djelovanje Katoličke crkve i njezinih pripadnika i službenika u pogledu osjetljivog pitanja prijelaza pravoslavnih vjernika Srba na katoličku vjeru. Smatram da se, na temelju svega iznesenoga, može ustvrditi kako se – u pogledu bilo formalnog bilo fiktivnog prijelaza pravoslavnih Srba u Katoličku crkvu – na držanje i djelovanje franjevacu: fra Viktora Šakića, fra Bosiljka Ljevvara, fra Marijana Jakovljevića, fra Ante Hrvata, fra Drage Prpića i fra Ante Perkovića, kao i vlč. Grge Blaževića, u ovom sjeverozapadnom dijelu Bosne, odnosno na širem i užem području franjevačkog samostana Petrićevac, ne može staviti

⁴⁸ Pismo se čuva u arhivu franjevačkog samostana Gorica, Livno, kutija br. 467, Ostavštine: Br. Anđeo Kaić, br. 1, k. 1-4. Objavio ga je **Martin Planinić**, *Fra Tomislav Filipović žrtva klevete*, Šuica /1992./, str. 121-125. Citirani tekst je na str. 122.

⁴⁹ **Martin Planinić**, *n. d.*, str. 122.

⁵⁰ **Martin Planinić**, *n. d.*, str. 121-122.

nikakav utemeljen prigovor. Naprotiv, njihovo držanje i djelovanje se može i mora označiti i ocijeniti kao čovječno i čovjekoljubivo, pa i više od toga, jer su išli za tim da zaštite i spase živote onih koji su se u tim vremenima osjećali ugroženima i bili izloženi zlostavljanju i nasilju.

Uvjeran sam da se upravo na nekoga od naprijed navedenih franjevaca odnosi ono što je na suđenju nadbiskupu Alojziju Stepincu 8. listopada 1946. iznio u svojoj završnoj riječi odvjetnik dr. Natko Katičić. On je, naime, tada kazao: "Ja znam slučaj jednoga fratra iz Bosne, kada su nastupile one stvari (misli se na prijelaze pravoslavnih na katoličku vjeru – *op. m.*) i ljudi dolazili k njemu da ih prekrsti (i dr. Katičić koristi pogrešan izraz 'prekrsti' – *op. m.*) pa je onda on govorio: 'Ja tebe krstim a ti ćeš vjerovati dalje kao i do sada, a kada dođe vrijeme ti ćeš slobodno odlučiti'".⁵¹ Budući da je dr. Katičić bio rodom iz Bihaća, sigurno mu je moglo biti poznato držanje osobito bihačkog župnika, i zato smatram da se navedene njegove riječi odnose najprije na fra Viktora Šakića. U svakom slučaju, te riječi pokazuju da su franjevci prihvaćali pravoslavne Srbe, ali ne samo da od njih nije traženo da moraju napustiti svoju pravoslavnu vjeru, nego ih se ohrabrialo da ostanu u svojoj vjeri, a kada više ne bude nikakvih pritiska i pogibelji sami će odlučivati o svojoj vjerskoj i crkvenoj pripadnosti.

Primanje pravoslavnih Srba u Katoličku crkvu, ili samo izdavanje potvrda da su prešli na katoličku vjeru, a ustvari nisu, bilo je u ondašnje vrijeme i u prilikama kakve su vladale najviše i jedino što su mogli učiniti ili poduzeti da bi ih koliko-toliko zaštitili i kako-tako im pomogli.

Zločini se čine u svakom ratu, i čine ih sve zaraćen strane. Posebno ih je bilo u Drugom svjetskom ratu, kao i u ovom nedavnom na našim prostorima. Ti se zločini, međutim, nekada niječu ili umanjuju, a nekada se uvećavaju ili izmišljaju. Pored zločina stvarno u ratu počinjenih, zločini su i nijekanja i umanjivanja tih zločina; a isto tako zločini su i uvećavanja i izmišljanja zločina koji se nisu dogodili, ili njihovo pripisivanje nekome tko ih nije počinio. A to se događa kad se Katoličkoj crkvi pripisuje, i kad ju se okrivljuje i optužuje za nasilno 'prekrštavanje' i 'katoličenje' pravoslavnih Srba.

⁵¹ Stenografski zapis završne riječi branitelja dr. Natka Katičića na suđenu Alojzija Stepinca, u: Zagreb, Hrvatski državni arhiv, stup 6/1946., Vrhovni sud NRH, F. 1561, kut. 8, list 1103.

U pisanom podnesku Katičićeve obrane A. Stepinca, koji je objavljen u zborniku: *Stepinac mu je ime*, knj. 1, Zagreb 1991., str. 212-214, a zatim prenesen i u knjizi: *Proces Alojziju Stepincu* (prir. Marina Štambuk-Škalić, Josip Kolanović i Stjepan Razum), izd. KS, Zagreb 1997., str. 219-222, u pogledu prekrštavanja Srba Katičić kaže: "Često se primalo sa sviješću da će se isti jednom ipak vratiti na svoju vjeru, kao što je rekao neki svećenik u Bosni: 'Ja te primam, no ti ćeš vjerovati kao i do sada'". Vidi: *Proces Alojziju Stepincu*, str. 221.